

Endi yon leksemasining ko'p ma'noliligini ko'rib chiqamiz.

YON2 Umuman o'ng yoki chap tomon; taraf; atrof. *Yon qo'shni. Xudoyor huzuriga kiradigan eshikning ikki yonida oybolta ko'targan ikki jallod surat kabi qotganlar. A. Qodiriy Mehrobdan chayon.*

YON 3 Yoqa, chet, qirg'oq. Ariq yoni. *Devorning yoni bilan kelgani uchun ham Oyoqiz ko'rmay qolgan edi. Sh. Rashidov, Bo'rondan kuchli.*

YON 4 Cho'ntak, kissa. *Yonimda pul yo'q. Ahmad Chalabiy oqchadan yoniga ko'proq solib olishini tayinladi. Mirmuhsin, Me'mor.*

YON 5 Qo'shni, o'zaro yaqin. *Tamanno yon qishloqdagi kasalxonada ishlashi kerak. Qumri va Tamanno*³.

Alisher Navoiy ham o'z g'azallari va asarlarida yon leksemasidan mohirona foydalangan ijodkor. U bu so'zga omonim sifatida qaragan va ularning izohini bergan: Va tush lafzida ham bu na'v uch ma'ni bor. Va yana yon lafzida va yoq lafzida ham bu holdur va bu na'v lafziki, anda uch ma'ni bo'lg'ay, had va hasrdin ko'prak topilur"⁴. Alisher Navoiy yon omonimining uch xil ma'noga ega ekanligini qayd etadi, lekin ma'nolarini keltirmagan.

Bu omonim so'zlar hozirgi o'zbek adabiy tilida ham ishlatiladi:

Yon I "tomon"; yon II "olovning harakati"; yon III "qaytmoq". Faqat "qaytmoq" ma'nosidagi yon so'zi hozirgi o'zbek tilida qo'llanmaydi.⁵

Yon (yoki qo'yin, cho'ntak) daftarcha. Cho'ntakka solib yurishga mo'ljallangan daftarcha. *Yon daftarchasiga nimalarnidir yozib, ko'kka qaradi. S. Karomatov, Oltin qum*⁶.

Quyida yon leksemasi o'rnida boshqa so'zlarning qo'llanishi kuzatiladi. *Hali ma'ruzaga aytgan kishi bilan ayol Fotimaning o'zini, otasining ismini so'rab, cho'ntak daftarchasiga yozib olishdi. T. Ashurov, Oq ot. Bir piyola qahvadan keyin mehmon o'ziga kelib, qo'yin daftarchasini oldi*⁷.

YON leksemasi qo'shma fe'l shaklida kelganda turli ma'nolarni keltiradi. Masalan, yon bermoq shaklidagi birikma orqali *atay yengilmoq, andisha qilmoq, rozi bo'lmoq, kechirmoq, qo'llamoq* kabi lisoniy va nutqiy ma'nolarini bildiradi. *Ilgari Ashurdaqalarga darrov yon berardi. P. Qodirov, Qadrim*⁸.

Yon bosmoq birikmasi esa *tarafini olmoq, yoqlamoq; homiylik qilmoq* ma'nolarini anglatadi. *Bir taraf sohib qoriga, ikkinchi taraf Adolatga yon bosdi. I. Rahim Chin muhabbat*.⁹

*Yoniga kirmoq, Yordamlashmoq, ko'maklashmoq; o'sib, ulg'ayib yordam beradigan yoshga yetmoq. Achinsang, yonimga kir, qizchalarga yordamlashaylik. Oybek*¹⁰.

³ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

⁴ Alisher Navoiy. Muhokamat ul- lug'atayn. Toshkent: Tafakkur, 2011. B-7.

⁵ Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili. Toshkent: "O'zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44

⁶ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

⁷ Abdulla Qahhor. O'tmishdan ertaklar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y. B-276.

⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

⁹ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

¹⁰ O'zbek tilining izohli lug'ati: 8000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.I.-Toshkent: O'zME, 2006. -B.37.

Yoniga tushmoq 1 foyda qilmoq. *Mirzakarimboy soqolini selkillatib kuldi va bu yozuvdan rozi bo'lganini bildirdi; "Durust. O'n so'lkavoy yoniga tushadiku, maqtamaydimi?" Oybek. Tanlangan asarlar.*

Yoniga tushmoq 2 himoya qilmoq, tarafini olmoq. *G'idi-bidi avjiga chiqdi. Ona o'g'il yoniga tushdi.*

“Yon” leksemasini semantik-strukturaviy jihatdan o‘rganishimiz o‘quvchilar uchun tushunarlikni oshiradi. O‘quvchilar nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etish va leksemalarni to‘g‘ri tanlay olish, to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasini oshiradi. Polesemantik leksemalar o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi, fikrlash doirasini kengaytirib, ularning lug‘at boyligining oshishi uchun xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 8000dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi.J.I.-Toshkent: O‘zME, 2006.
2. Alisher Navoiy.Muhokamat ul-lug‘atayn.Toshkent: Tafakkur, 2011.
3. R. Rasulov. Umumiy tilshunoslik. Toshkent. 2010
4. N. Shayxislomov. Tilshunoslik nazariyasi va tushunchasi. Toshkent. 2021
5. Abdulla Qahhor. O‘tmishdan ertaklar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019-y.
6. Zulxumor Xolmonova. Omonimlar tafakkur omili. Toshkent: "O‘zbekiston til va madaniyat" 1: 30-44